

Мартин О. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*

Martyn O. M.

*PhD, Associate Professor,
Lviv State University of Life Safety*

ПОЖЕЖНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ЇЇ ВИЗНАЧЕННЯ

FIRE SAFETY AS THE COMPONENT OF THE NATIONAL SECURITY: CONCEPTUAL APPROACHES TO ITS DEFINITION

Анотація. У статті проаналізовано сучасні підходи до визначення поняття «пожежна безпека»; сформульовано два концептуальні напрями трактування поняття «пожежна безпека»: змістовий (традиційний) напрям (пов'язаний з наповненням реального змісту поняття «пожежна безпека») та процесуальний напрям (суспільні відносини та процеси, спрямовані на підвищення рівня пожежної безпеки у суспільстві). Запропоновано власний підхід до визначення поняття «пожежна безпека».

Ключові слова: пожежна безпека, національна безпека, змістовий (традиційний) та процесуальний напрям.

Постановка проблеми. Безпека національної економіки – найважливіший функціональний елемент, від якого залежить стан і майбутній розвиток будь-якої економічної системи; це умова стабільного функціонування економіки, її незалежності та суверенітету, підвищення добробуту населення, його соціальної захищеності. Потреба в національній безпеці, а відповідно потреба у пожежній безпеці – це потреба в безпеці держави, суспільства, суб'єктів господарювання, громадян та навколишнього середовища. Масштабне й систематичне незадоволення цієї потреби має руйнуючий вплив на всі сфери життєдіяльності людини і держави.

Пожежна безпека сьогодні в Україні стала загальнонаціональною проблемою: спостерігається динамічне зростання кількості пожеж і прямих матеріальних збитків від них, унаслідок пожеж гинуть і травмуються люди. Так, у 2016 році зареєстровано 74 221 пожежа, прями матеріальні збитки, завдані пожежами, становили 1 626 531 тис. грн. У 2016 році порівняно з 2000 роком кількість пожеж збільшилася на 27,67%, прями матеріальні збитки від пожеж загалом – у 28 разів, а у розрахунку на одну пожежу – у 22 рази [28]. Про високий рівень пожежної небезпеки в Україні свідчать дані офіційної світової пожежної статистики. Якщо в Україні в у 2014 році у розрахунку на 100 пожеж унаслідок пожежі гинуло близько 3,3 осіб, то у США – 0,3, Великобританії – 0,2, Франції

та Нідерландах – 0,1 (найвищі показники у Білорусії – 9,8 і Росії – 6,7) [34, с. 24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі активно висвітлюються різноманітні аспекти пожежної безпеки. На наш погляд, актуалізація таких досліджень зумовлена тим, що пожежна безпека є універсальним феноменом, оскільки стосується реалізації інтересів усіх людей на земній кулі, а різноманітні проблеми та ризики не дають змоги повною мірою гарантувати пожежну безпеку людини, матеріальних цінностей та довкілля. Водночас пожежна безпека особи визначається в основному національною пожежною безпекою та державною політикою у цій галузі.

Різноманітні аспекти пожежної безпеки (в тому числі і зміст цього поняття) досліджуються у наукових працях багатьох відомих вчених, зокрема М.В. Андрієнка [1], Н.Н. Брушлинського [2], О.В. Гулака [3], С.Ф. Денісова [4], В.А. Доманського [5], К.В. Кареліна [6], П.Ю. Князева [7], В.В. Колесникова [9], Ю.Н. Коряковцева [10], А.О. Коцара [4], І.Г. Куца [11], В.В. Ліпінського [12], С.В. Макарікіна [13], О. Мельниченка [14], Е.В. Медведєва [17], С.П. Мосова [18], С.А. Никольської [19], Г.М. Овсепяна [20], В.К. Окняна [21], К.М. Пасинчука [22], Г.О. Пономаренка [23], В.В. Семеніхіна [26], С.В. Соколова [2], А.І. Стахова [29], М.В. Удада [31], І.В. Христинич [32], Т.О. Щерби [22] та інших. Проте у науковій літературі

існують різноманітні методологічні підходи до пожежної безпеки як складника національної безпеки, відсутнє чітке тлумачення цього поняття.

Метою статті є удосконалення визначення поняття «пожежна безпека» на підставі проведеного дослідження сучасних підходів до його трактування.

Виклад основного матеріалу. Безпека – це певний об'єктивний стан, що ґрунтується на відсутності загрози, який суб'єктивно відчують окремі люди чи їх групи. Згідно з теорією потреб А. Маслоу основними в ієрархії потреб після фізіологічних є потреба безпеки [35]. У житті людини і функціонуванні соціально-економічної системи безпека є важливим і переважно домінуючим чинником.

Національна безпека сьогодні є складною і багатовекторною системою. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року визначає національну безпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам. Політика національної безпеки здійснюється з метою уникнення чинників, які погіршують життя людей, знищують потенціал нормального розвитку країни. Вона унеможливає втрати того, що для народу країни є реальною цінністю (ресурси, культурні надбання, екосистеми тощо) [24].

Важливим складником національної безпеки є пожежна безпека [14; 15]. З цього приводу К.М. Пасинчук та Т.О. Щерба слушно зауважують, що необхідність виокремлення пожежної безпеки як окремого складника національної безпеки знаходить підтвердження в тому, що «пожежі як загрози є самостійними складниками значної частини можливих небезпек. Пожежі супроводжують терористичні акти, вибухи, дорожньо-транспортні пригоди, аварії на транспорті, виробничі процеси, природні небезпеки, протиправну діяльність людини тощо. З огляду на це розглядати пожежну безпеку у складі державної, техногенної, екологічної чи якоїсь іншої безпеки є недоцільним» [22, с. 120].

Позиція, згідно з якою пожежна безпека є складником національної безпеки, підтримується і обґрунтовується як у вітчизняній, так і у зарубіжній науковій літературі [3; 13; 18; 23; 29], проте пожежі в законодавчій і нормативній літературі не визнаються загрозами національній безпеці, а в Законі України «Про основи національної безпеки» пожежна безпека не трактується як складник національної безпеки. Відповідно до Кодексу цивільного захисту України, який прийнято Верховною Радою України 2 жовтня 2012 року, пожежна безпека – це відсутність неприпустимого ризику виникнення та розвитку пожежі, пов'язаної з нею можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю [8].

Загалом у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі всі підходи до трактування поняття «пожежна безпека» можна згрупувати за такими двома концептуальними напрямками, як:

1) змістовий (традиційний) напрям, пов'язаний з наповненням реального змісту поняття «пожежна безпека»;

2) процесуальний напрям – суспільні відносини та процеси, спрямовані на підвищення рівня пожежної безпеки у суспільстві (табл. 1).

З позиції змістового підходу Г.О. Пономаренко трактує пожежну безпеку як захищеність життя та здоров'я людей, майна та інших цінностей фізичних та юридичних осіб, національного багатства і навколишнього природного середовища, за якої забезпечуються своєчасне попередження, виявлення, припинення і нейтралізація пожеж та їх наслідків [23, с. 48].

В.В. Семенихін наголошує на тому, що пожежна безпека – це стан захищеності життя, здоров'я та майна фізичних або юридичних осіб від пожежі, що забезпечується системою заходів протипожежної безпеки та підтримується шляхом виконання вимог, встановлених спеціальними нормативно-правовими актами [26, с. 50].

Низка економістів пропонує визначати пожежну безпеку як стан захищеності від пожеж особи, майна, всього суспільства і держави [5, с. 116; 11, с. 52; 12, с. 86; 25, с. 641; 29, с. 23; 33, с. 182], за якого унеможливується виникнення загоряння і неконтрольованого горіння [32, с. 84].

Таблиця 1

Концептуальні підходи до визначення поняття «пожежна безпека»

Автори	Суть поняття «пожежна безпека»
Змістовий (традиційний) напрям	
В.А. Доманський [5], П.Ю. Князев [7], І.Г. Куц [11], В.В. Ліпінський [12], О. Мельниченко [14], В.В. Сверчков [25], В.В. Семенихін [26], А.І. Стахов [29], І.В. Христинич [32]	як стан захищеності від пожеж
Г.О. Пономаренко [23]	як захищеність
К.В. Карелін [6]	як ступінь захищеності від пожеж
Ю.Н. Коряковцев [10]	як динамічно стійкий стан
Н.Н. Брушлинський [2], С.В. Соколов [2]	стан із заданим рівнем ризику
Процесуальний напрям	
В.К. Окнян [21]	як практика виконання вимог нормативних документів
С.Ф. Денісов [4], А.О. Коцар [4]	як система соціально-економічних і організаційно-правових заходів
М.В. Андрієнко [1], В.В. Колесников [9], С.А. Нікольська [19], Г.М. Овсепян [20]	як сукупність урегульованих нормативно-правовими актами суспільних відносин
С.В. Макаркин [13], Є.В. Медведєв [17]	як комплекс суспільних відносин

Джерело: складено автором

Цікавий підхід до визначення поняття «пожежна безпека» пропонує П.Ю. Князев, який також акцентує увагу на стані захищеності, проте зауважує, що це такий стан захищеності, за якого людьми або технікою зроблено всі можливі «попереджувальні» дії до того, як пожежа виникла (тобто пожежна профілактика), і всі можливі «оборонні» дії після того, як пожежа виникла (евакуація, порятунк, гасіння пожежі) [7, с. 86].

К.В. Карелін звертає увагу, що пожежна безпека – це ступінь захищеності від виникнення і розвитку пожежі, а також від впливу на людей і майно небезпечних факторів пожежі [6, с. 22].

Ю.Н. Коряковцев вважає, що пожежна безпека – це динамічно стійкий стан, за якого об'єктивно відсутні причини й умови, які можуть спричинити процес неконтрольованого горіння, а у разі його виникнення зупиняється його поширення і нанесення шкоди навколишньому середовищу, інтересам особи, колективів, суспільства і держави [10, с. 41].

Дуже вузьке трактування пожежної безпеки пропонує О. Мельниченко, який вважає, що пожежну безпеку можна розглядати як стан захищеності господарюючих суб'єктів і природного середовища від наявних загроз виникнення та розвитку пожеж» [14, с. 177]. На наш погляд, такий підхід є обмеженим, оскільки насамперед має йтися про безпеку людини.

Деякі науковці пов'язують пожежну безпеку з допустимим рівнем ризику. Н.Н. Брушлинский та С.В. Соколов вважають, що пожежна безпека – це стан об'єкта захисту, за якого значення всіх пожежних ризиків, пов'язаних із цим об'єктом, не перевищує допустимого рівня. Стан на рівні допустимих ризиків вважається безпечним, оскільки абсолютної безпеки досягти неможливо [2, с. 9-10]. М.В. Удод під пожежною безпекою розуміє стан із заданим рівнем ризику виникнення та розвитку пожеж і спричинення ними шкідливих наслідків, який характеризується тим, що частина відомих загроз об'єкту безпеки відсутня, а від наявних загроз створено відповідний захист [31, с. 6].

Багато визначень у науковій літературі стосується процесуального підходу. Так, В.К. Окнян дає таке визначення: пожежна безпека – це практика виконання вимог нормативних документів, які регулюють діяльність людини щодо безпечного використання в суспільстві пожежонебезпечних речовин і матеріалів [21, с. 10].

С.Ф. Денісов та А.О. Коцар вважають, що пожежну безпеку необхідно трактувати як систему соціально-економічних і організаційно-правових заходів, спрямованих на охорону власності, захист життя, здоров'я і майна громадян, народногосподарського комплексу, пам'яток історії і культури, а також навколишнього середовища і природних багатств від пожеж і пов'язаних з ними небезпек [4, с. 158].

В.В. Колесников сформулює таке визначення: пожежна безпека – це сукупність урегульованих нормативно-правовими актами суспільних відносин, спрямованих на запобігання можливості виникнення пожежі, запобігання можливості впливу небезпечних факторів пожежі на людей і матеріальні цінності, а також на створення умов, які сприяють гасінню пожеж [9, с. 23]. Такої позиції притримується також М.В. Андрієнко [1, с. 344].

С.А. Нікольська та Г.М. Овсепян вважають, що пожежна безпека – це комплекс суспільних відносин, які на нормативній основі забезпечують пожежобезпечну життєдіяльність суспільства, своєчасне гасіння пожеж, проведення аварійно-рятувальних робіт, рятування людей і майна, а також захищеність інтересів особи, суспільства і держави від загроз пожеж [19, с. 91; 20, с. 115].

На думку С.В. Макаркина, під пожежною безпекою необхідно розуміти комплекс суспільних відносин, які

забезпечують безпеку особи і суспільства від пожеж і їх наслідків [13, с. 9, 49-50].

У контексті процесуального підходу до пожежної безпеки у наукових публікаціях трапляються трактування пожежної безпеки з кримінально-правової позиції. Так, С.В. Медведєв зауважує, що під пожежною безпекою як об'єктом злочину розуміється система відносин, що забезпечують захищеність життя і здоров'я людей, майнових відносин та навколишнього природного середовища від загроз, що відбуваються у процесі неконтрольованого горіння і пов'язаних з ним хімічних реакцій, що виникають у результаті вчинення умисних або необережних дій, що заборонені кримінальним законодавством (порушення вимог пожежної безпеки) [17, с. 179-180]. Водночас із позиції кримінально-правового підходу можна бачити неповні і спрощені визначення суті пожежної безпеки. Наприклад, пожежна безпека – це відносини, які регулюють безпеку від пожеж [30, с. 119-120].

Незважаючи на відсутність єдиного підходу до визначення пожежної безпеки, всі науковці, по-перше, акцентують увагу на особливій актуальності її забезпечення, а по-друге, обґрунтовують пожежну безпеку як самостійний напрям безпеки у суспільстві.

На нашу думку, розуміння пожежної безпеки повинно поєднувати обидва сформульовані напрями. Під пожежною безпекою ми розуміємо складну багатофакторну категорію, яка характеризує стан захищеності людини, суспільства, національного багатства та довкілля від пожеж, що, по-перше, відображає здатність протистояти дестабілізуючій дії різноманітних чинників, що створюють реальну загрозу виникнення пожеж, а по-друге, гарантується механізмом забезпечення пожежної безпеки як об'єктивною потребою запобігання реальній та потенційній загрози пожеж, зниження ймовірності їх виникнення та мінімізації втрат і збитків від реальних пожеж. Пожежна безпека у суспільстві відображає таке реальне становище, за якого на об'єкт пожежної безпеки (людину, суспільство, національне багатство, довкілля) не можуть впливати чинники загрози пожежі з причин їх відсутності.

Висновки. Теоретичний аналіз різноманітних підходів до розуміння поняття «пожежна безпека» свідчить про важливість і актуальність конкретизації цього поняття з метою подальшого використання в наукових дослідженнях та застосування на практиці. Виокремлення пожежної безпеки як самостійного напрямку безпеки у суспільстві, визнання пожеж як загроз національній безпеці та пожежної безпеки як складника національної безпеки є методологічним підґрунтям подальших наукових розвідок у системі пожежної безпеки та її забезпечення на різних рівнях у соціально-економічній системі.

Список використаних джерел:

1. Андрієнко М.В. Поняття та сутність державного управління сферою пожежної безпеки / М.В. Андрієнко // Наукові записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 2. – С. 340-347.
2. Брушлинский Н.Н. Еще раз о пожарной безопасности / Н.Н. Брушлинский, С.В. Соколов // Пожаровзрывобезопасность. Научно-технический журнал. – 2012. – № 6. – Т. 21. – С. 9-12.
3. Гулак О.В. Забезпечення пожежної безпеки лісових масивів на сучасному етапі розвитку нашої держави / О.В. Гулак // Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. – 2013. – Вип. 182. – Ч. 2. – С. 190-194.
4. Денісов С.Ф. Законодавче закріплення визначення поняття пожежної безпеки / С.Ф. Денісов, А.О. Коцар // Ученые записки Таврического национального ун-та им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2012. – Т. 25. – № 1. – С. 157-162.
5. Доманський В.А. Державне управління пожежною безпекою України (організаційно-правовий аналіз за матеріалами діяльності Державного департаменту пожежної безпеки): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / В.А. Доманський. – Х., 2004. – 201 с.
6. Карелин К.В. Административно-правовой статус государственного пожарного надзора Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук / К.В. Карелин. – Саратов, 2012. – 146 с.
7. Князев П.Ю. О «пожарной безопасности» / П.Ю. Князев // Пожаровзрывобезопасность. Научно-технический журнал. – 2012. – Т. 21. – № 3. – С. 85-87.

8. Кодекс цивільного захисту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>
9. Колесников В.В. Розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.В. Колесников. – Х.: НУВС, 2004. – 185 с.
10. Коряковцев Ю.Н. Обеспечение пожарной безопасности: административно-правовое регулирование: дис. ... канд. юрид. наук / Ю.Н. Коряковцев. – СПб., 1999. – 254 с.
11. Куц І.Г. Боротьба з пожежами в житловому секторі (кримінально-правовий та кримінологічний аспекти): Дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / І.Г. Куц. – К.: НАВСУ, 2003. – 209 с.
12. Ліпинський В.В. Правове забезпечення пожежної безпеки в Україні: монографія / За заг. ред. С.В. Петкова / В.В. Ліпинський. – К., 2011. – 184 с.
13. Макаркин С.В. Пожарная безопасность в системе вопросов местного значения Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук / С.В. Макаркин. – Челябинск, 2006. – 227 с.
14. Мельниченко О. Пожежна безпека як об'єкт державного управління / О. Мельниченко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 3. – С. 171-181.
15. Мартин О.М. Пожежна безпека – складова національної безпеки: її суть та зв'язок з економічною безпекою / О.М. Мартин // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: РВР НЛТУ України, вип. 23.1. – 2013. – С. 291-300.
16. Мартин О.М. Пожежна безпека як складова національної безпеки: економічні аспекти: монографія / О.М. Мартин. – Львів: СПОЛОМ, 2017. – 292 с.
17. Медведев Е.В. Пожарная безопасность как объект уголовно-правовой охраны / Е.В. Медведев // // Пенитенциарное право и пенитенциарная безопасность: теория и практика: материалы III Международной научно-практической конференции. – Самара, 2013. – С. 178-180.
18. Мосов С.П. Пожежна безпека – складова національної безпеки України / С.П. Мосов // Пожежна безпека. – 2009. – № 7. – С. 4-5.
19. Никольская С.А. Преступления, посягающие на пожарную безопасность: дис. ... канд. юрид. наук / С.А. Никольская. – Тамбов, 2005. – 198 с.
20. Овсепян Г.М. Пожарная безопасность как предмет правового регулирования и объект научного познания / Г.М. Овсепян // Юристы-Правоведы. – 2014. – № 4(65). – С. 112-115.
21. Окнян В.К. Кримінально-правова відповідальність за порушення правил пожежної безпеки: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка / В.К. Окнян. – К., 1997. – 21 с.
22. Пасинчук К.М. Місце і роль державного управління у системі забезпечення пожежної безпеки / К.М. Пасинчук та Т.О. Щерба // Пожежна безпека: теорія і практика. – 2010. – № 6. – С. 119-124.
23. Пономаренко Г.О. Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Г.О. Пономаренко. – Харків, 2008. – 391 с.
24. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року, № 964-IV, Документ 964-15, чинний, поточна редакція – Редакція від 18.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
25. Сверчков В.В. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. В.Т. Чекалина / В.В. Сверчков. – М., 2004. – 1264 с.
26. Семенихин В.В. Пожарная безопасность / В.В. Семенихин // Налоги. – 2007. – № 12. – С. 48-52.
27. Соціальна безпека: теорія та українська практика / І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новікова та ін. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
28. Статистика пожеж [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.undicz.mns.gov.ua>
29. Стахов А.И. Организационно-правовые основы обеспечения пожарной безопасности в России. Дис. ... канд. юрид. наук / А.И. Стахов. – М., 2001. – 204 с.
30. Уголовное право России. Общая и особенная части: учебник / под ред. В.П. Ревина. – М.: Юридическая литература, 2000. – 448 с.
31. Удод М.В. Адміністративно-правове регулювання забезпечення пожежної безпеки в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / М.В. Удод. – Ірпінь, 2004. – 22 с.
32. Христинич И.В. Пожарная безопасность: понятия и основные критерии / И.В. Христинич // Право и безопасность. – 2011. – № 2. – С. 80-84.
33. Экономическое регулирование безопасности в природной и техногенной сферах. Словарь-справочник / Под общей ред. В.А. Акимова / МЧС России. – М.: ФГУ ВНИИ ГОЧС (ФЦ), 2011. – 292 с.
34. Brushlinsky N.N., Ahrens M., Sokolov S.V., Wagner P. World Fire Statistics. International Association of Fire and Rescue Services. Centre of Fire Statistics of CTIF. – 2016. – No. 21. – 62 p.
35. Maslow Abraham H. Motivation and Personality (2nd ed.) / Abraham H. Maslow. – N.Y.: Harper & Row, 1970. – P. 75-105.

Аннотация. В статье проанализированы современные подходы к определению категории «пожарная безопасность»; сформулированы два концептуальных направления трактовки понятия «пожарная безопасность»: традиционное (наполнение реальным содержанием понятия «пожарная безопасность») и процессуальное направление (общественные отношения, направленные на повышение уровня пожарной безопасности в обществе). Предложен собственный подход к определению понятия «пожарная безопасность».

Ключевые слова: пожарная безопасность, национальная безопасность, традиционное и процессуальное направление.

Summary. In the paper the current approaches to the definition of the category of «fire safety» are analyzes. Two conceptual directions of the interpretation of the concept of «fire safety» are formulated: traditional direction (associated with the filling of the actual content of the concept of «fire safety») and procedural direction (public relations and processes are aimed at raising the level of fire safety in society). The own approach to the definition of «fire safety» is proposed.

Key words: fire safety, national security, traditional and procedural direction.